

A keleti kereszténység megértéséhez

Roman Myz:

Keleti egyházak. (Scientia Christiana 7.)
Agapé Könyvkiadó, Szeged, 1999. 207 old.

Az utóbbi években ismét megnőtt az érdeklődés a vallások és egyházak iránt, így egyre több kiadvány foglalkozik különböző egyháztörténeti témákkal. Ezen könyvek közé tartozik Roman Myz 1999-ben megjelent kötete, amely a keleti keresztény egyházak történetét ismerteti. A szerző szándéka szerint a mű kutatóknak és érdeklődőknek egyaránt szól; Roman Myz olvasmányos stílusban, nagy szakmai tudással és felkészültséggel mutatja be a keleti kereszténységet.

A keleti kereszténység tág fogalom. Keleti egyházak alatt a nagy keleti egyházszakadás során Rómától elvált ortodox egyházakat értjük, gyakran megfélekezve az ókeleti és a keleti egyesült egyházakról. A fentiek szerint a keleti keresztény egyházakat három csoportra oszthatjuk. Ókeleti egyházaknak a még 1054 előtt levált keresztény felekezeteket nevezzük: az ortodoxiát 431-ben elhagyó nesztorianusokat és a 451-ben elszakadó monofizitákat¹ (jakobiták, örmények, koptok, etiópok). Ezen egyházak csak az első három egyetemes zsinat tanításait fogadják el, dogmatikai ellentét Krisztus isteni és emberi természetének megközelítésében van köztük és az ortodoxia között. Az ortodox (más néven pravoszláv vagy görögkeleti) egyházak a skizmával szakadtak el Rómától. Ennek teológiai indoklása a Szentlélek eredetéről szóló filioque-vita volt, gyakorlatilag azonban a szakításhoz a primátusához ragaszkodó, erősödő pápaság, valamint a konstantinápolyi pátriárkát és egyházát erősen befolyásoló bizánci császári hata-

lom ellentéte vezetett.² Keleti katolikus egyházaknak azokat az egyházakat nevezzük, amelyek visszatértek Róma joghatósága alá, dogmatikailag a latin tanokhoz igazodva, ősi rítusuk megőrzésével.³

Roman Myz könyvében e hármas csoportosítás alapján mutatja be a keleti egyházak történetét: létrejöttüktől egészen napjainkig. A szerző görög katolikus pap, több teológiai főiskola (Szabadka, Lvov) tanára, teológiai és egyháztörténeti cikkei révén Európában ismert kutató.⁴ Kötetében ismerteti az ókeleti (13-31. o.), az ortodox (32-90. o.) és az egyesült keleti egyházak (91-180. o.) tanítását, történetét és jelenlegi helyzetét (aktuális statisztikai adatokkal). A szerző a könyv elején (8-9. o.) ismerteti a *Lumen Gentium* kezdetű apostoli konstitúció véleményét az egyházakról és a rítusokról. Rítus alatt hagyományosan kánonjogiilag a szertartásbéli és egyházfegyelmi előírások összességét értjük. Ezzel szemben a II. vatikáni zsinat ekleziológiai tanítása szerint a rítus és az egyház „egy és ugyanaz, mert a szertartások egyazon egyház keretén belül alakulnak ki, és az egyházak egyes szertartásokban különböznek, valójában csakis a szertartásokban.” Ilyen szertartásbéli eltérés a nyugati és a keleti egyház között például az énekelt liturgia, női papság, kovászos kenyér használata az Eucharisztiaiban, különböző böjti előírások stb.

A könyvben szereplő, az egyes egyházakról adott nagy ívű és mély tudásról árulkodó leírások között néhány kisebb pontatlanság

² Timkó Imre: Keleti kereszténység, keleti egyházak. Budapest, 1971. (a továbbiakban: Timkó) 97-113.

³ A keleti egyházak elnevezéseiről lásd: Az ortodox kereszténység. Szerkesztette: Berki Feriz. Budapest, 1984. 8-19., valamint Egyházak és vallások a mai Magyarországon. Szerkesztette: Gesztelyi Tamás. Budapest, 1991. 55-58.

⁴ A szerző rövid biográfiája (írta: Darija Vučičinac) a könyv utolsó oldalain olvasható (203-205. o.).

¹ Vö. Schreiner, Peter: Byzanz. München, 1994. 72-73.

is felfedezhető. Az 1054-es skizma ismertetéscsokor (56-62. o.) – a kulturális, teológiai és történeti háttér kiváló bemutatása ellenére – nem szerepel megfelelő hangsúllyal, hogy Humbertus bíboros 1054. július 16-án nem az egész keleti hierarchiát, a konstantinápolyi pátriárkát és suffraganeusait közösi tette ki. Ugyanígy az 1054. július 20-24. között tartott bizánci szinódus sem a római egyházat és a hozzá hí papokat sújtotta anathémával.⁵ Az exkommunikációk csupán személyekre vonatkoztak (Humbertus és Kerulariosz Mihály, valamint követőik), nem pedig intézményekre. Ennél fogva a kánonjogászok a mai napig vitatják a szakadás megfelelő jogi alapjait.⁶ Fontos azonban, hogy a kötet említést tesz (62-64. o.) a skizma után is a római pápa juriszdkciója alatt maradt görög szertartású dél-itáliai italo-albán és italo-görög egyházközösségekről és két cparchiájukról (Lungro, Piana degli Albaensi). A 68. oldalon – a kijevi metropolitai szék görög vagy szláv főpappal való betöltésének vitája kapcsán – a következő kijelentés olvasható: „...a kijevi fejedelmek a bizánci császárok vazallusai voltak...”. Itt le kell szögezniünk, hogy a kijevi állam sokrétű és összetett gazdasági-politikai-egyházpolitikai kapcsolatai és gyakran konfliktusai ellenére sem volt alárendeltje vagy vazallusa Bizáncnak.⁷

Roman Myz könyvében részletesen tárgyalja az ortodox egyházak történetét. Sajnálatos hiányosság, hogy a görög, macedón, bolgár, román, grúz görögkeleti egyházak története nincs külön ismertetve – vázlatos bemutatásuk az egyesült keleti egyházak előzményeként szerepel (166-177. o.). A konstantinápolyi patriarkátus – a közép- és kelet-európai ortodox egyházak alapja – történetének leírása után (32-64. o.) a szerző fog-

lalkozik az orosz (65-71. o.) és a szerb (72-80. o.) pravoszláv egyházak történetével. Az orosz ortodox kereszténység története kapcsán azonban nem említi a Filofej szerzetes által⁸ megfogalmazott, 15-16. században népszerű, „Moszkva – harmadik Róma” elméletet.⁹ E történetbölcseleti elképzelés szerint az első Róma eretnksége miatt, a második (Konstantinápoly) pedig a herézisben lévő latinokkal kötött szövetség (1438-39-es firenze-ferrari uniós zsinat) okán bukott el. Ezen elmélet kifejtzte, hogy az orosz egyház maga az egységes pravoszlávia – így ideológiai alapot biztosított – ha nem is (egyház)politikai programként – az orosz világi (cári cím felvétele; 1547) és egyházi (pátriárkai méltóság elnyerése; 1589) hatalom erősödésének.¹⁰ Az önálló szerb egyház fejlődése, kialakulása pontosan és kidolgozottan van ábrázolva. A kötet kiemeli Szent Száva egyház- és kultúraszervező tevékenységét, valamint a szerb ortodoxia 16-20. századi diaszpórájának kérdését: a hívek 1920-ig négy különböző államban éltek (Szerbia, Montenegro, Magyarország, Török Birodalom), egységes hierarchia nélkül. A szláv görögkeleti egyházak bemutatása kapcsán azonban nem kerül ismertetésre a „szláv apostolok”, Cirill és Metód tevékenysége. Holott Konstantin-Cirill a glagolita ábécé megalkotásával alapokat teremtett a szláv írásbeliségnek, valamint Rómában – a triglosszia-tan képviselőivel folytatott vita után – elismertette II. Hadrianus pápával a szláv nyelvű liturgiát és szertartáskönyveket. Metód pedig Sirmium érsekkeként sokat tett a pannoniai és bolgár lakosság keresztény-

⁵ A 20. század elején meginduló ökumenikus dialógusok eredményeként 1965. december 7-én VI. Pál pápa és Athenagorasz konstantinápolyi pátriárka közös nyilatkozattal feloldották az 1054-ben kimondott egyházi átkot.

⁶ Lásd bővebben: Timkó 108-113.

⁷ Onasch, Konrad – Cipin, Vlagyiszlav: Az orosz ortodox egyház története. Budapest, 1999. 8-13.; Font Márta: Oroszország, Ukrajna, Rusz. Fejzetek a keleti szlávok korai történetéből. Pécs, 1995. 27-38.

⁸ Filofej szerzetes: Levél a rossz napokról és órákról. A jegyzeteket összeállította: Filippov Szergej és Sisák Gábor. Actas, 1995. 3. szám, 127-136.

⁹ Vö. Filippov Szergej: „Támaszt az egk Istene birodalmat, mely örökké soha meg nem romol.” Történetbölcseleti elképzelések a 15-17. századi Oroszországban. Actas, 1995. 3. szám, 5-31.

¹⁰ Lásd bővebben: Imrényi Tibor: A „Moszva-harmadik Róma” elmélet az ortodox ekklézológia és kánonjog tükrében. Actas, 1998. 1. szám, 35-47.

ségre térése érdekében.¹¹ Joggal tekinthetjük a szaloniki testvérpárt a szláv ortodoxia atyjainak.

A kötet nagyobbik része (91-180. o.) az egyház egységének helyreállítására – elsősorban Róma irányításával – tett kísérletekkel foglalkozik. Áttekintésre kerül a sikertelen 1274. évi lyoni és 1438-39-es firenzei uniós zsinat, valamint az ugyancsak csekély eredményt elérő dalmáciai, macedón, görög és bolgár unió (164-175. o.). A történelmi Magyar Királyság területén több uniós szerződés jött létre a görögkeleti szerbek, ruszinok, románok és a katolikus egyház között: Márcsa (1611), Pécs (1690), Ungvár (1646) és Gyulaféhevár (1698). A Kőrös megyei Márcsa első egyesült püspöke Simcon volt, székhelye a Márcsa-hegyen álló Szent Mihály-kolostor. Joghatósága a Magyar- és Horvátországban, valamint Szlavóniában és Karintiában élő egyesült szerbekre terjedt ki. A püspökség problematikus helyzetben volt, hiszen a főpapokat legtöbbször a peći ortodox pátriárka szentelte fel; a katolikus konfessziót pedig csak később tették le.¹² Emellett 1690-ben, III. Arsenije betelepülésével Magyarországra került a legfőbb görögkeleti szerb hierarcha, aki nem nézte jó szemmel az unitus püspökök tevékenységét népe körében.¹³ Az ortodox és katolikus szerbek ellentéte végül odáig fajult, hogy a görögkeletiek elpusztították a márcsai kolostort (1739); ezzel az unió is megszűnt. Pécsen 1690 januárjában a jezsuita templomban tette le a katolikus hitvallást hívei nevében több szerémségi, dél-dunántúli pravoszláv lelkész. A terület keleti szertartású katolikusai élére a király már 1688-ban püspökké nevezte ki Longin Raičot (székhelye a hopovói kolostor). A görögkeleti szerb

egyház magyarországi jelenléte és tevékenysége folytán ez az unió sem volt hosszú életű.

A márcsai és a pécsi unió életképtelenségének oka elsősorban a szórványosság és a hierarchia hiánya volt. A márcsai püspök ugyanis a zágrábi, a szerémségi unitus főpap pedig a szerémi latin szertartású püspök alárendeltje; gyakorlatilag rítusvikáriusként működtek az említett katolikus egyházmegyékben. Más a helyzet a munkácsi és erdélyi egyházmegyék esetében, ahol is egy egész kiépített egyházmegye csatlakozott a római egyházhoz. 1646 áprilisában Ungváron hatvanhárom lelkész tett ünnepélyes katolikus hitvallást és tért vissza Rómához; később a munkácsi és a máramarosi egyházi szervezet is csatlakozott az unióhoz. Így jött létre a keleti szertartású ruszinok egyesült püspöksége, Munkács székhellyel. Roman Myz felhívja a figyelmet, hogy ez az unió a mai magyar görög katolikus egyház alapja (hajdúdorogi püspökség, miskolci apostoli adminisztrátúra), azonban nem említi a munkácsi egyházmegye kánoni alapjai kapcsán felmerülő problémákat. Az eparchia alapításáról ugyanis nincs adatunk. Valószínűleg a munkács-csernekhegyi bazilita monostor igumenje által kormányzott parókiák közösségéből jött létre; később általánossá vált, hogy a szerzetesi előjáró püspöki címet viselt és püspöki jogkört gyakorolt a térségben.¹⁴ A munkácsi püspökök helyzetének sajátos vonása, hogy a 17. században a munkácsi kegyúri jogokat a gyakran protestáns erdélyi fejedelmek gyakorolták, ezzel nem kis ellentéteket szítva a ruszin egyházban: lassítva és akadályozva az unió folyamatát. A gyulaféhevári uniót 1698 októberében mondta ki Atanasie román görögkeleti érsek és harmincnégy esperesének szinódusa. A szerző ezt romániai unióként mutatja be. Ez érthető is, hiszen a román nyelvű szertartást végző ortodox egyház római csatlakozásáról van szó, ám fontos lenne megjegyezni, hogy Erdély ebben az időben Magyarország (pontosabban a Habsburg Birodalom) ré-

¹¹ H. Tóth Imre: Konstantin-Cirill és Metód élete, működése. Bevezetés a szláv kultúrtörténetbe. Szeged, 1991. 45-56. és 115-163.

¹² Pirigyi István: A magyarországi görög katolikusok története. I. Nyíregyháza, 1990. 112-119. (a továbbiakban: Pirigyi)

¹³ Vö. Gavrilović, Slavko: A szerbtség magyarországi bevándorlásának és megtelepedésének kérdései. In: A szerbek Magyarországon. Szerkesztette: Zombori István. Szeged, 1991. 91-111.

¹⁴ Pirigyi 74-77., valamint: Janka György: A Munkácsi egyházmegye felállítása. Athanasiana, 4. szám (1997), 57-81.

szc, erős magyar és bécsi befolyással, ami természetesen az egyházi ügyekre is kiterjedt. A könyv írója nagy érzékenységgel látja, hogy 1948-ban a kommunista román kormányzat erőszakkal megszüntette a román uniót, s a görög katolikus püspököket börtönbe záratta.

Roman Myz fentebb bemutatott kötete alapos és színes képet ad a keleti egyházakról, keleti kereszténységről; az európai egyháztörténet e kevésbé ismert területéről. A szerző és a mű nagy erenye az átfogó – német, angol, francia, olasz, latin, magyar és

különböző szláv nyelvű irodalmat felvonultató – bibliográfia, amely biztos kiindulópont a téma iránt érdeklődőknek. A kötet kétségkívül hiánypótló, hiszen rendszerezetten, egészében mutatja be a kereszténység keleti ágának kulturális értékeit, teológiai tanításait és történeti fejlődését. A könyvet – kisebb pontatlanságai és hiányosságai ellenére – a szakemberek és az érdeklődők egyaránt haszonnal forgathatják.

Miklós Péter